

ELIO

on the house of time and space

It is said a man made of time and space,
that is light as everything upon the land,
above the clouds he had a room
for each day of the year, each one with a
down door of iron in the morning and a
dark one outside at night.

It is known here by watching it, or made
it was its name that was like, not by a
calendar, time has a life.
It isn't lonely because near
we had accountable windows
looking into rooms where
others to know and who
historians are marked
conceives of his

the last
made
that
only saying that "It is no
and it is not, because people
to make a name, that is to put
to make a name. They call it by many
names, though they may know it, not
to who knows, though it is the
order, where there is a room for each
day and time never past.

Versterk ruimtelijke kwaliteit

Advies

Versterk ruimtelijke kwaliteit

Advies

College van Rijksbouwmeester
en Rijksadviseurs

Voorwoord

De komende decennia staat Nederland voor ingrijpende ruimtelijke transitie, die door sommigen wel worden omschreven als de ‘wederombouw’ van ons land. Dat biedt een uitgelezen kans om ook de ruimtelijke kwaliteit van onze leefomgeving te versterken en verbeteren. Die ruimtelijke kwaliteit staat nu namelijk onder druk. Bezuinigingen en institutionele verschraving hebben geleid tot een geleidelijke afbraak van de ondersteuning voor ruimtelijke kwaliteit die vanaf begin jaren negentig is opgebouwd. Dat terwijl de complexiteit en urgentie van ruimtelijke opgaven juist toenemen.

Tegen deze achtergrond is een hernieuwde, samenhangende inzet op ruimtelijke kwaliteit geen bijzaak maar noodzaak. Vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de gebouwde leefomgeving kan het Rijk hierin het voortouw nemen. Wij adviseren het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in te zetten op de ontwikkeling van een eigentijds nationaal architectuurbeleid, aansluitend op de Omgevingswet en in nauwe samenwerking met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de *Nota Ruimte* en de bijbehorende uitvoeringsagenda.

Een dergelijk beleid versterkt, ontwikkelt en verbindt bestaande doelen, met expliciete aandacht voor actuele opgaven zoals klimaatadaptatie en de weerbaarheid van de leefomgeving. Ruimtelijke kwaliteit zou het leidend en verbindend principe moeten zijn in het gehele proces van ruimtelijke opgaven: van initiatie en ontwerp tot beheer en gebruik. In plaats van een toetsingscriterium achteraf. Dit vraagt om een versterking van de landelijke regie, om structurele investeringen in de infrastructuur voor ruimtelijke kwaliteit, en het stimuleren van een brede kwaliteitscultuur waarin overheid, sector en samenleving gezamenlijk optrekken.

Door architectuurbeleid opnieuw te positioneren als strategisch verbindend instrument tussen nationale ambities, ruimtelijk ordeningsbeleid en lokale uitvoering, kan het Rijk het ambitieniveau verhogen en de gehele bouwcultuur uitdagen hetzelfde te doen. Op die manier kan ruimtelijke kwaliteit haar potentie als publiek belang volledig waarmaken en zo bijdragen aan een duurzame, inclusieve en toekomstbestendige leefomgeving.

Het College van Rijksbouwmeester & Rijksadviseurs

Francesco Veenstra

Noël van Dooren

Thijs van Spaandonk

Versterk ruimtelijke kwaliteit

Inleiding

Waarom nu dit advies?

Het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (ocw) heeft het College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs (CRa) gevraagd te onderzoeken hoe er vanuit het Rijk beter op ruimtelijke kwaliteit gestuurd kan worden. De concrete aanleiding is het verschijnen van de *Ontwerp Nota Ruimte* (2025) en de doorvertaling daarvan naar de definitieve *Nota Ruimte* en een bijbehorende Uitvoeringsagenda (verwacht 2026). Aan beide beleidsstukken wordt op moment van schrijven gewerkt. Dit advies heeft als doel zowel het ruimtelijk kwaliteitsbeleid van het ministerie van ocw als de *Nota Ruimte* te voeden. De grote opgaven die de komende decennia in de fysieke leefomgeving zullen landen bieden een uitgelezen kans om ruimtelijke kwaliteit vanuit het Rijk steviger te positioneren. Dit vraagt van de Rijksoverheid een actieve en richtinggevende rol, waarbij zij haar verantwoordelijkheid voor de ruimtelijke kwaliteit expliciet neemt.

Daar is aanleiding toe. De afgelopen vier decennia is een rijk en geanimeerd debat gevoerd over ruimtelijke kwaliteit tussen beleidsmakers, opdrachtgevers, ontwerpers en onderzoekers. Het Rijk had daarbij steeds een belangrijke rol. In Rijksnota's werd ruimtelijke kwaliteit gedefinieerd en herdefinieerd, als beleidsdoel benoemd, de inbedding in wetgeving verzorgd en instrumenten ontwikkeld om kwaliteitszorg ten uitvoer te brengen. Maar de feitelijke borging ervan staat onder druk. Bezuinigingen en institutionele verschraling hebben geleid tot een geleidelijke afbraak van de infrastructuur die sinds de jaren negentig is opgebouwd, terwijl de complexiteit en urgentie van ruimtelijke opgaven juist toenemen.

Dit advies heeft als doel de positie van ruimtelijke kwaliteit te versterken en daarbij vooral de rijksverantwoordelijkheid te benoemen, in de context van de ruimtelijke opgaven die er nu liggen.

Hoe kijkt het CRa naar ruimtelijke kwaliteit?

In de afgelopen veertig jaar resulteerde het denken over ruimtelijke kwaliteit in een rijk palet aan definities en voorstellen voor criteria om kwaliteit ook te kunnen beoordelen. In de praktijk blijkt de drieslag gebruikswaarde - beleevingswaarde - toekomstwaarde, eventueel aangevuld met herkomstwaarde, nog steeds uitstekend te werken. Het begrip zelf heeft zich voor sommigen door ontwikkeld naar, of is opgegaan in, omgevingskwaliteit, om daarmee een bredere set waarden, inclusief bijvoorbeeld gezondheid, te benoemen. Anderen vinden juist dat de relatieve abstractie van de drieslag helpt om deze per situatie te interpreteren. Voor het CRa gaat het vooral om een waarde én een houding:

hoe zorgen we dat het van een rivierverruiming tot een museumrenovatie vanzelfsprekend is om ruimtelijke kwaliteit vanaf het begin als voorwaarde te stellen?

Ruimtelijke kwaliteit raakt aan de kern van ons werk als CRa. Middels onze beleidsadviezen en betrokkenheid bij uitvoeringsprojecten proberen wij altijd de ruimtelijke kwaliteit te bevorderen. Ruimtelijke kwaliteit zien wij als publiek belang: het zorgt ervoor dat inwoners van Nederland nu en in de toekomst goed en prettig kunnen (samen)leven.

Ruimtelijke kwaliteit is onze **gedeelde grond**. Het maakt dat we ons ergens thuis voelen, ergens graag willen zijn en er zorg voor willen dragen. Ruimtelijke kwaliteit verbindt ons met elkaar, met onze leefomgeving, met ons gedeelde verleden en de toekomst. Zodoende zijn wij ervan overtuigd dat ruimtelijke kwaliteit ook kan bijdragen aan de **weerbaarheid** van onze leefomgeving en samenleving. Ruimtelijke kwaliteit draait volgens ons om **wederkerigheid**: het ontstaat uit individuele voorkeuren en belangen en is een zoektocht naar gedeelde waarden.

Wij zien ruimtelijke kwaliteit niet als een momentopname, zoals een eenmalige toets bij goedkeuring van een plan, maar als onderdeel van een continu proces, vormgegeven door alle betrokkenen: van opdrachtgevers, ontwerpers en ontwikkelaars, tot omwonenden en andere gebruikers. Daarom spreken wij van **een brede kwaliteitscultuur**. Ruimtelijke kwaliteit ontstaat in de interactie tussen betrokkenen, is altijd integrerend en intersubjectief. En ruimtelijke kwaliteit toont zich in het resultaat: in mooie, efficiënte en duurzame oplossingen.

Drie deelonderzoeken

Om antwoord te geven op de vraag van het ministerie van ocv welke instrumenten het Rijk ter beschikking heeft om ruimtelijke kwaliteit te realiseren en op welke wijze het medeoverheden beter kan ondersteunen of aansturen in het waarborgen van ruimtelijke kwaliteit binnen de kaders van de Omgevingswet heeft het CRa drie deelonderzoeken laten uitvoeren. Architectuurhistorica Kirsten Schipper beschrijft hoe het begrip ruimtelijke kwaliteit in het werk van de Rijksoverheid evolueerde en neersloeg in nota's, wetten en instrumenten. De Federatie Ruimtelijke Kwaliteit geeft een overzicht van en een reflectie op het nu bestaande instrumentarium voor ruimtelijke kwaliteit. Tessa Nauta, sociaal geograaf en werkzaam als adviseur bij het CRa, reflecteert op de succesvolle toepassing van het begrip ruimtelijke kwaliteit in een aantal praktijkvoorbeelden, waaronder enkele internationale.

Tezamen geven de deelonderzoeken, die als bijlagen bij dit advies zijn gevoegd, inzicht in de stand van zaken van de ruimtelijke kwaliteit anno 2026 en leveren ze input voor de aanbevelingen in dit advies.

Historische schets van het begrip ruimtelijke kwaliteit

Het deelonderzoek van Kirsten Schipper laat zien dat ruimtelijke kwaliteit in Nederland al sinds de jaren tachtig een centrale beleidsambitie is, maar telkens alleen echt effect sorteert wanneer het Rijk er actief regie, middelen en ontwerpkracht aan verbindt. Tegelijkertijd maakt de schets duidelijk dat het begrip door de tijd heen bewust breed en contextafhankelijk is ingevuld: van gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde tot cultuurhistorie, sociale rechtvaardigheid en duurzaamheid. Ruimtelijke kwaliteit gaat minder om een strakke definitie dan om een gedeelde ambitie, stevige sturing en een goed georganiseerd kwaliteitsstelsel. Eerdere succesmomenten, zoals de *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening*, het architectuurbeleid en de Nieuwe Sleutelprojecten, konden juist kwaliteit realiseren doordat het Rijk doelen koppelde aan instrumenten, kennis en voorbeeldprojecten; wanneer die samenhang wegvalt, verwordt ruimtelijke kwaliteit snel tot een leeg begrip.

Verkenning instrumentarium

Het onderzoek van de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit toont aan dat er een rijke diversiteit aan instrumenten voor ruimtelijke kwaliteit beschikbaar is (78 zijn er in kaart gebracht), maar dat het ontbreekt aan een heldere positionering en samenhangende inzet ervan, met gedeelde waarden en de kerninstrumenten van de Omgevingswet als vertrekpunt. Uit zes gesprekken met actoren op Rijks-, provinciale, gemeentelijke en maatschappelijke schaal blijkt dat doorwerking van kwaliteitsambities tussen deze bestuurslagen vaak stagneert door gebrekkige juridische doorwerking van visies, onvoldoende wederkerigheid en participatie, weinig ruimte voor experiment en burgerinitiatief, en het ontbreken van monitoring op de wettelijke zorgplicht. In haar zeven aanbevelingen pleit de federatie onder meer voor een cultuuromslag naar 'ja, mits', doorontwikkeling van de kerninstrumenten, meer wederkerigheid en participatie, kwaliteit als dubbele doelstelling in nationaal beleid, ruimte voor experiment, bredere kwaliteitsadvisering en betere monitoring. Effectieve sturing op omgevingskwaliteit vraagt om zowel instrumentele als culturele investeringen vanuit het Rijk, door alle schalen heen.

Onderzoek casuïstiek

De casussen in het onderzoek van Tessa Nauta laten zien dat ruimtelijke kwaliteit vooral ontstaat wanneer het Rijk een duidelijke dubbele doelstelling formuleert (waarin een pragmatische aanpak wordt gecombineerd met een streven naar ruimtelijke kwaliteit), voldoende middelen en menskracht inzet en kwaliteit al in de beginfase van het proces organiseert. In programma's als Ruimte voor de Rivier en de Nieuwe Sleutelprojecten blijkt dat kwaliteit het sterkst wordt geborgd via een combinatie van rijksregie, integrale budgetten, vroegtijdige ontwerpdialogoog, multidisciplinaire kwaliteitsteams en heldere kaders, terwijl projecten zonder zo'n expliciete sturing sneller terugvallen op minimale inpassing of losse projectlogica. Tegelijk maakt dit onderzoek naar de casuïstiek duidelijk dat ruimtelijke kwaliteit meer draagvlak en meer maatschappelijke meerwaarde oplevert wanneer zij wordt verbonden aan andere opgaven zoals waterveiligheid, mobiliteit, natuur, erfgoed en leefbaarheid - en wanneer bewoners en regionale partijen vanaf het begin worden betrokken.

Uitgangspunten

Mede gevoed door de deelonderzoeken hebben we ons afgevraagd hoe ruimtelijke kwaliteit sterker gepositioneerd kan worden in het beleid en handelen van het Rijk. We concluderen dat:

- ruimtelijke kwaliteit de afgelopen vier decennia, sinds haar 'intrede' in het rijksbeleid, onderwerp is van een vurig debat in een kleine kring van beleidsmakers, onderzoekers, publicisten en ontwerpers; die spreken over definities en de mogelijke criteria om ruimtelijke kwaliteit bespreekbaar, beoordeelbaar en eventueel zelfs meetbaar te maken. Tegelijkertijd blijkt in de praktijk het streven naar kwaliteit een breed gedeeld verlangen, en vinden de vele betrokkenen in tal van projecten op grote en kleine schaal, concreet en strategisch, een weg om het begrip in een specifieke situatie bespreekbaar te maken. Het is van belang dat breed gedeelde verlangen ook in beleid te verankeren zodat aan de voorkant condities kunnen worden geformuleerd waarin dat verlangen als vanzelfsprekend realiteit kan worden;
- wanneer ruimtelijke kwaliteit daarentegen niet samenhangt met en gevoed wordt door heldere beleidsdoelen wordt het een leeg begrip en een ritueel afvinklijstje. De beleidsdoelen moeten opdrachtgevers en ontwerpers in staat stellen om actief invulling te geven aan en zonodig ook financiën te verzorgen voor ruimtelijke kwaliteit;
- dat functioneert alleen als er een stevig fundament is waarbij het allereerst aan het Rijk is zich uit te spreken. Culturele ambities op het vlak van schoonheid, betekenis, identiteit, brede welvaart, inclusiviteit en geluk scheppen het ruime kader waarbinnen ruimtelijke kwaliteit inhoud kan krijgen. Een kwaliteitscultuur komt niet tot stand door alleen datgene te doen wat voorgeschreven is, maar vraagt een stapje verder te gaan, door lef te tonen;
- de deelonderzoeken laten zien dat ruimtelijke kwaliteit kan verarmen tot een toetsing achteraf. Succesvolle praktijkvoorbeelden laten overtuigend zien dat het effectief streven naar ruimtelijke kwaliteit vroeg in het planproces begint, gedekt moet zijn door ambities in de opdracht of het bovenliggende beleidsstuk, en een gedragen doel van alle relevante partijen moet zijn.

Tien aanbevelingen

1. Veranker ruimtelijke kwaliteit als rijksdoel

Ruimtelijke kwaliteit komt alleen duurzaam en continu tot stand als het kan bouwen op een stevig fundament. Veranker ruimtelijke kwaliteit daarom als rijksdoel, bijvoorbeeld door dit expliciet op te nemen als leidend doel in de *Nota Ruimte* en de bijbehorende uitvoeringsagenda. Concreet betekent dit dat er rijksbrede kwaliteitsprincipes worden geformuleerd die als vast afwegingskader dienen bij ruimtelijke besluitvorming. Daarmee wordt ruimtelijke kwaliteit niet alleen een ambitie, maar ook een bestuurlijk hanteerbaar uitgangspunt. Dit helpt om kwaliteit in ruimtelijke ordeningsprocessen vanaf het begin mee te nemen in plaats van achteraf te toetsen of deze daadwerkelijk is gerealiseerd.

2. Ontwikkel een eigentijds architectuurbeleid

Een betekenisvolle inzet op ruimtelijke kwaliteit start met een sterk architectuurbeleid. Het ministerie van ocw is bij uitstek de partij om dit te initiëren en in samenspraak met de andere departementen vorm te geven. Zo'n eigentijds architectuurbeleid sluit aan bij de huidige opgaven. Denk daarbij aan woningbouw, klimaatadaptatie, transformatie van de bestaande voorraad en inclusieve leefomgevingen. Het beleid zou moeten bestaan uit heldere doelen, instrumenten en een uitvoeringslijn, waarin ontwerpkracht als middel wordt ingezet om ruimtelijke kwaliteit, een publiek belang, te bereiken. Met het eerste Nederlandse architectuurbeleid uit 1991 waren we internationaal gezien koploper. Die positie zou Nederland opnieuw kunnen nastreven.

3. Versterk de basisinfrastructuur voor ruimtelijke kwaliteit

Een belangrijk onderdeel van architectuurbeleid is het aanleggen en versterken van de infrastructuur voor ruimtelijke kwaliteit. Gedeeltelijk is die er, gedeeltelijk moet die worden opgepoetst en voor een deel zijn nieuwe instrumenten nodig voor de specifieke hedendaagse opgaven en uitdagingen in de toekomst. Daarbij gaat het om lokale architectuurcentra, subsidieregelingen voor ontwerpers en opdrachtgevers, kennisnetwerken en onafhankelijke kwaliteitsadvisering. Een eerste stap is een inventarisatie van de bestaande infrastructuur, inclusief hiaten (denk aan het wegvallen van Architectuur Lokaal). Op basis daarvan kan gericht worden geïnvesteerd in behoud, versterking en spreiding. Ook nieuwe opgaven, zoals die rond defensie, moeten worden aangepakt met oog voor de kwaliteit van de leefomgeving.

4. Ontsluit het instrumentarium centraal en maak het gebruiksvriendelijk

Het is belangrijk dat opdrachtgevers en ontwerpers inspiratie kunnen opdoen en van praktijkvoorbeelden kunnen leren. Richt daarom een centraal digitaal platform in waarin bestaande instrumenten voor ruimtelijke kwaliteit overzichtelijk worden gebundeld. Overheden, ontwerpers en opdrachtgevers kunnen daar zien welke instrumenten er zijn, waarvoor ze dienen en hoe ze toegepast kunnen worden. Dat maakt het bestaande 'gereedschap' beter toegankelijk en voorkomt dat partijen telkens opnieuw het wiel moeten uitvinden. Een uitvoerende kennispartner, zoals de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, kan worden gevraagd dit overzicht te beheren en actueel te houden.

5. Stimuleer voorbeeldprojecten en excellentie

Architectuurbeleid is vooral succesvol wanneer via nationale voorbeeldprojecten of prijsvragen, met vanaf het begin ruimtelijke kwaliteit als expliciete doelstelling, continu inspiratie en innovatie bevorderd wordt. Denk aan Ruimte voor de Rivier, de Nieuwe Sleutelprojecten, maar ook de Stichting Experimenten Volkshuisvesting. Zulke projecten maken zichtbaar wat mogelijk is wanneer ontwerp, uitvoering en kwaliteit vroeg worden verbonden. Ze kunnen ook dienen als leeromgeving voor andere regio's en overheden. Op die manier ontstaat een positieve prikkel om hogere ambities na te streven. Ook de rijksprijs Gouden Piramide, die al decennia wordt uitgereikt aan excellente opdrachtgevers, stimuleert ruimtelijke kwaliteit door goed opdrachtgeverschap te erkennen, kennis te delen en partijen te inspireren tot ambitieuze projecten die bijdragen aan een hoogwaardige leefomgeving.

6. Versterk het netwerk van bouwmeesters en kwaliteitsadviseurs

Een aantal gemeenten organiseert met veel succes onafhankelijk kwaliteitsadvies, bijvoorbeeld door het instellen van stadsbouwmeesters, regiobouwmeesters, provinciale bouwmeesters en andere kwaliteitsadviseurs of -teams. Hun ervaringen laten zien dat dit bijdraagt aan een duurzame verankering van ruimtelijke kwaliteit in beleid, besluitvorming en praktijk. Het is wenselijk dat meer gemeenten gebruikmaken van deze vorm van advisering, zodat ruimtelijke kwaliteit breder wordt geborgd.

Het bestaande netwerk van bouwmeesters en andere kwaliteitsadviseurs kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren door kennis en ervaring te delen en inspiratie te bieden, ook in internationaal verband. Het CRa heeft voor 2026 van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (vro) opdracht gekregen een impuls aan dit netwerk te geven. Zorg voor structurele versterking van het netwerk.

Een nieuwe ondersteuningsregeling kan kleinere gemeenten helpen toegang te krijgen tot onafhankelijke deskundigheid.

7. Investeer in publiekswerking en bewustwording

Ruimtelijke kwaliteit vraagt om een breed maatschappelijk gesprek, niet alleen om specialistische kennis. Verbind daarom architectuurcentra, de Open Monumentendag, de Dag van de Architectuur en vergelijkbare initiatieven steviger aan de rijksagenda. Ook kunnen publiekscampagnes en lokale debatten structureel worden ondersteund. Daarmee wordt ruimtelijke kwaliteit zichtbaarder en beter bespreekbaar voor een breder publiek.

8. Veranker ruimtelijke kwaliteit in onderwijs en professionele vorming

Ruimtelijke kwaliteit moet sterker verankerd worden in onderwijs, scholing en vorming. Dit is primair een taak voor het ministerie van o.c.w. Denk daarbij aan lesmateriaal voor het basis- en het voortgezet onderwijs, modules in beroeps- en hoger onderwijs, en verdiepende trainingen voor ambtenaren en bestuurders. Dat helpt om ruimtelijke kwaliteit vroeg te normaliseren als onderdeel van goed burgerschap en goed bestuur. Op langere termijn draagt dit bij aan een meer kwaliteitsbewuste cultuur. Op Europees niveau is hier recent een kennisuitwisseling over opgestart waar Nederland inspiratie kan ophalen uit andere landen.

9. Borg ruimtelijke kwaliteit in beheer, onderhoud en transformatie

Beleid moet niet stoppen bij ontwerp en oplevering, maar ook de fase daarna serieus nemen. Het ministerie van o.c.w. kan daarom eisen dat ruimtelijke kwaliteit ook wordt meegenomen in beheer, onderhoud, renovatie en transformatie. In subsidieregelingen en uitvoeringskaders kan worden vastgelegd dat langdurig gebruik en ruimtelijke meerwaarde meewegen. Zo wordt voorkomen dat een project op papier goed scoort, maar in de praktijk aan kwaliteit verliest.

10. Koppel ruimtelijke kwaliteit aan budget, governance en uitvoering

Het is een misvatting dat ruimtelijke kwaliteit extra geld kost en projecten vertraagt. Het integreren van aandacht ervoor vroeg in het proces vraagt zeker de nodige inspanning, maar levert ook veel op. Ruimtelijke kwaliteit vraagt om andere uitgangspunten, grotere en langdurige betrokkenheid van sleutelfiguren en een permanente borging van de gestelde doelen in het gehele (ontwerp)proces. Het vereist dat ruimtelijke kwaliteit niet alleen inhoudelijk wordt benoemd, maar ook financieel en organisatorisch wordt geborgd.

Dat betekent dat bij rijksprogramma's en investeringen integrale budgetten worden gereserveerd voor ontwerp, kwaliteitsbegeleiding en afstemming. Ook kunnen kwaliteitscriteria verplicht onderdeel worden van de doelstellingen van programmeams en projectorganisaties. Zo wordt kwaliteit niet afhankelijk van toevallige inzet, maar ingebouwd in de standaardwerkwijze.

Tot slot

Ruimtelijke kwaliteit is geen bijzaak, maar een voorwaarde voor een leefbare, toekomstbestendige en veerkrachtige samenleving. Juist nu Nederland voor grote ruimtelijke opgaven staat, is het van belang dat het Rijk opnieuw richting geeft, ruimte biedt aan ontwerpkracht en investeert in een stevige kwaliteitscultuur. Met een eigentijds architectuurbeleid, in samenhang met de *Nota Ruimte*, kan het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap bijdragen aan een overheid die niet alleen stuurt op aantallen en tempo, maar ook op betekenis, samenhang en duurzaamheid. Daarmee wordt ruimtelijke kwaliteit opnieuw een gedeelde ambitie én een zichtbaar publiek belang.

Samenvattend

1. Veranker ruimtelijke kwaliteit expliciet als rijksdoel in de Nota Ruimte en de uitvoeringsagenda

Wie?	Rijksbreed, met ocw en vro
Handelingsperspectief	Formuleer rijksbrede kwaliteitsprincipes en neem deze op als leidend afwegingskader in beleid en uitvoering.
Waarom nodig?	Omdat ruimtelijke kwaliteit nu te vaak een afgeleide ambitie blijft, terwijl de opgaven juist vragen om een helder rijksdoel.
Beoogd effect	Ruimtelijke kwaliteit wordt een vast onderdeel van nationale ruimtelijke sturing en afweging.

2. Ontwikkel een eigentijds architectuurbeleid dat aansluit op actuele ruimtelijke opgaven

Wie?	ocw, in samenspraak met de sector en medeoverheden
Handelingsperspectief	Start een beleidsproces voor een nieuw architectuurbeleid met duidelijke doelen, instrumenten en uitvoeringslijnen.
Waarom nodig?	Omdat het huidige beleid onder druk staat en niet voldoende antwoord geeft op de uitdagingen van nu.
Beoogd effect	Er komt een eigentijds beleidskader dat ontwerpkracht en kwaliteit richting geeft.

3. Versterk de basisinfrastructuur voor ruimtelijke kwaliteit

Wie?	ocw
Handelingsperspectief	Breng bestaande voorzieningen, zoals architectuurcentra, subsidieregelingen en kwaliteitsnetwerken, in kaart en stel een herstel- en versterkingsplan op.
Waarom nodig?	Omdat de broodnodige infrastructuur uit de jaren negentig is verzwakt door bezuinigingen en gebrek aan structurele steun.
Beoogd effect	Het veld krijgt weer een stevige ondersteuningsstructuur voor kennis, debat en uitvoering.

4. Ontsluit het bestaande instrumentarium centraal en gebruiksvriendelijk

Wie?	ocw, met een uitvoerende kennispartner
Handelingsperspectief	Laat een digitale databank ontwikkelen waarin instrumenten, toepassingen en contactpunten overzichtelijk worden gebundeld.
Waarom nodig?	Omdat er veel instrumenten bestaan, maar in de praktijk onvoldoende bekend of makkelijk toepasbaar zijn.
Beoogd effect	Gemeenten, ontwerpers en opdrachtgevers kunnen instrumenten sneller vinden en benutten.

5. Stimuleer voorbeeldprojecten en een cultuur van excellentie

Wie?	Rijksbreed, met ocw en vro
Handelingsperspectief	Start nationale voorbeeldprojecten of prijsvragen waarin ruimtelijke kwaliteit vanaf het begin een expliciete doelstelling is.
Waarom nodig?	Omdat goede voorbeelden nodig zijn om ambities zichtbaar, concreet en navolgbaar te maken.
Beoogd effect	Er ontstaat een positieve prikkel richting hogere kwaliteit en innovatie.

6. Versterk het netwerk van bouwmeesters en onafhankelijke kwaliteitsadviseurs

Wie?	ocw, samen met medeoverheden
Handelingsperspectief	Ontwikkel een ondersteuningsregeling zodat meer gemeenten toegang krijgen tot onafhankelijke ontwerpexpertise.
Waarom nodig?	Omdat niet elke gemeente zelf over voldoende kwaliteitskennis of ontwerpcapaciteit beschikt.
Beoogd effect	Meer gemeenten kunnen betere, samenhangende ruimtelijke keuzes maken.

7. Investeer in publiekswerking en bewustwording rond ruimtelijke kwaliteit

Wie?	ocw, in samenwerking met culturele en onderwijs partners
Handelingsperspectief	Verbind architectuurcentra, De Open Monumentendag en de Dag van de Architectuur structureel aan de rijksagenda.
Waarom nodig?	Omdat ruimtelijke kwaliteit alleen duurzaam werkt als ook het brede publiek het belang ervan herkent.
Beoogd effect	Het maatschappelijk draagvlak voor kwaliteit in de leefomgeving wordt vergroot.

8. Veranker ruimtelijke kwaliteit in onderwijs en professionele vorming

Wie?	ocw
Handelingsperspectief	Ontwikkel lesmateriaal, publiekseducatie en scholingsprogramma's voor leerlingen, studenten, ambtenaren en bestuurders.
Waarom nodig?	Omdat een kwaliteitscultuur niet vanzelf ontstaat, maar moet worden opgebouwd via kennis en vorming.
Beoogd effect	Er groeit een generatie die ruimtelijke kwaliteit vanzelfsprekend meeweegt.

9. Borg ruimtelijke kwaliteit in beheer, onderhoud en transformatie

Wie?	Rijksbreed, samen met medeoverheden
Handelingsperspectief	Maak kwaliteit onderdeel van subsidieregelingen, uitvoeringskaders en evaluaties, zodat niet alleen oplevering maar ook langdurig gebruik wordt meegewogen.
Waarom nodig?	Omdat de kwaliteit van een omgeving niet eindigt bij ontwerp of oplevering, maar juist in gebruik wordt bewezen.
Beoogd effect	Projecten leveren blijvende ruimtelijke meerwaarde op, ook op de lange termijn.

10. Koppel ruimtelijke kwaliteit aan budget, governance en uitvoering

Wie?	Rijksbreed
Handelingsperspectief	Neem kwaliteitscriteria op in programma- en projectsturing en zorg voor integrale budgetten voor ontwerp, begeleiding en kwaliteitsborging.
Waarom nodig?	Omdat kwaliteit nu te vaak achteraf wordt toegevoegd en onvoldoende is ingebed in besluitvorming en financiering.
Beoogd effect	Ruimtelijke kwaliteit wordt structureel meegewogen in de uitvoering van rijksopgaven.

Colofon

Tekst

College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs:

Francesco Veenstra
Noël van Dooren
Thijs van Spaandonk

Redactie

Atelier Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs:

Johan de Haan
Jafeth Hagoort
Nicoline Kok - den Exter
Saskia Naafs
Kirsten Schipper

Omslag

Carlijn Kingma

Elio, or the house of time and space

Samenwerking tussen Davide Perrotoni en Carlijn Kingma

Geschreven en getekend in Rotterdam, 2017

Vormgeving

Studio Sander Boon

© 2026 College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs

ELIO

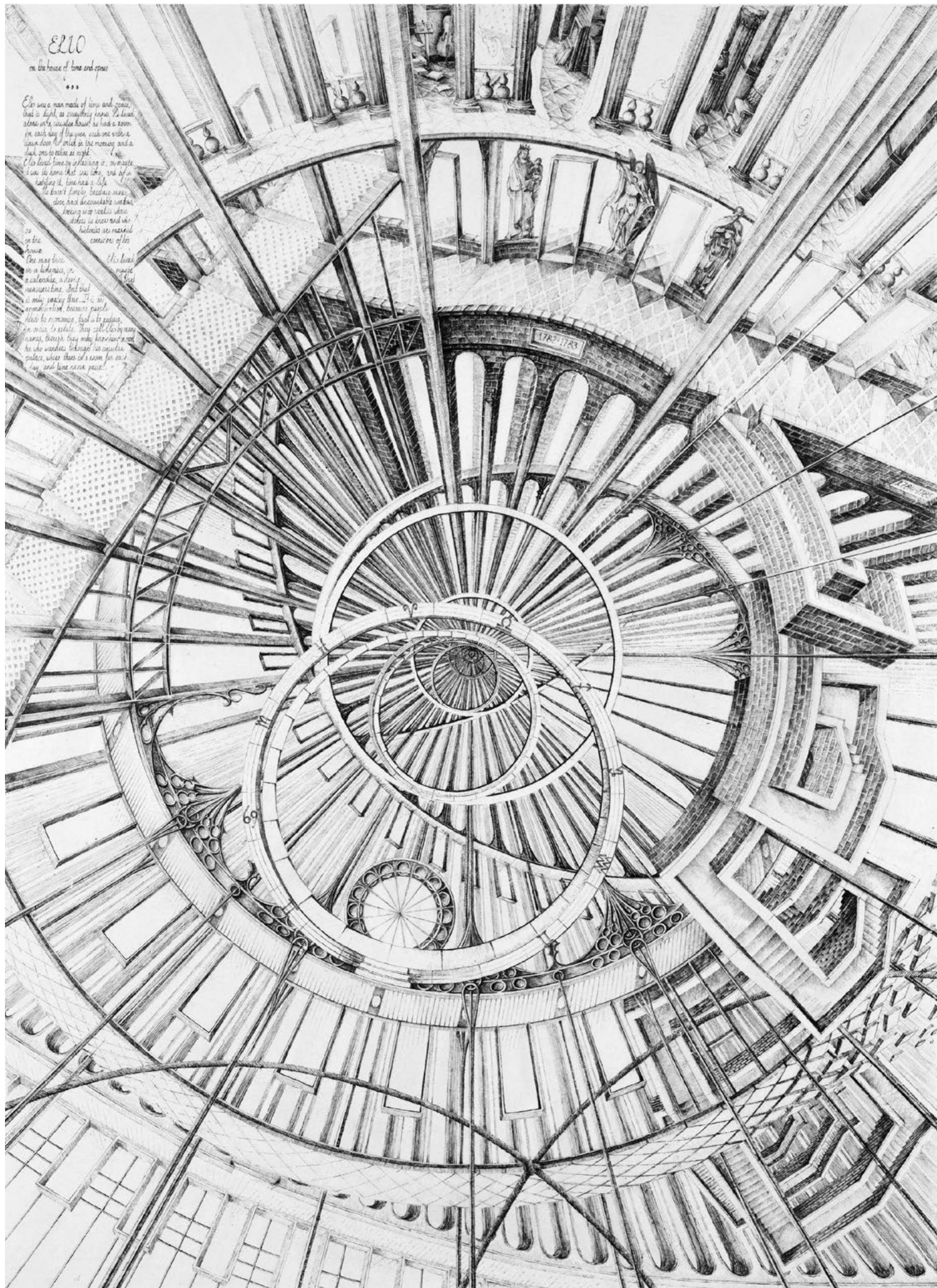
on the house of time and space

Elio was a man made of time and space,
that is light, as something hope. He lived
above us, in a house that he had a room
for each day of the year, and one with a
view down to the street in the morning and a
view up to the sky at night.

He lived time by watching it, in a way
I can see here that you like, and of a
watching it, time has a life.
He doesn't finally because never
does and discomfortable makes
being with needs when
there is even and who
history is raised
concrete of his

so
on the
house
One may live
in a house, in
a calendar, a day
measures time, but that
is only saying that it is
measures time, because people
like to remember, that is to say,
in time, to relate. They call living
names, though they may have never met
he who watches, because in concrete
places, where there is a room for a
day and time never pass.

This house
measures
time

Carlijn Kingma, Elio, or the house of time and space